

**מעשי ת"ח ובני ביתם-חלק שני-מקורות
שי פינקלשטיין
רב קהילת ניצנים**

בראשית רבה (תיאודור-אלבק) כ"ו פרשת ויגש פרשה צה
חנניה בן חכיניי ור' שמעון בן יוחיי הלכו ללמד תורה אצל ר' עקיבה בבני ברק ועשו שם שלש
עשרה שנה, ר' שמעון בן יוחיי הוה משלח כתבין לבייתיה והוה ידע מה בבייתיה, חנניה בן
חכיניי לא הוה משלח כתבין לבייתיה ולא הוה ידע מה בבייתיה, שלחה אשתו ואמרה לו בתך
בגרה בא והשיאה, צפה ר' עקיבה ברוח הקודש אמ' כל מי שיש לו בת בוגרת ילך ושיאה, מה
עבד, אזל למליתיה שמע קלהן דמלוותיה אמרן בתו שלחכניי מליי קולתיך וסוק לך, הוות
מהלכה והוא מהלך בתרה עד זמן דעלת לבייתיה, לא הספיקה ביתו לראותו עד שיצאתה
נשמתה, ואית דאמרין חזרת

פרנקל, עיונים בעולמו הרוחני של סיפור האגדה עמ' 105

מספרנו מעמיד זה מול זה את ר' שמעון בן יוחיי לעומת ר' חנניה בן
חכיניי ובזה מדגיש שקיימת האפשרות ללמוד תורה במקום רחוק ובכל
זאת לדאוג לבית. ההבדל בין דמותו הידועה של ר' שמעון בר יוחיי
כגדול מאד בתורה, ששמו מופיע במאות הלכות, לעומת דמותו החיוורת
של חנניה בן חכיניי בספרות התנאים – הבדל זה בוודאי היה ידוע
למספרנו ולכן הניגוד ביניהם בתחילת הסיפור משמעו: יכול אתה לגדול
מאד בתורה, גם אם אתה מקושר דרך קבע לביתך, ומאיךך ניתוקך
המוחלט מן הבית בשעת לימודיך בבית המדרש אינו מבטיח לך שתגדל
בתורה. הקשר של ר' שמעון בר יוחיי עם הבית הוא דו-סטרי – שילוח
כתבים אל הבית וקבלת ידיעות מן הבית. תלמיד החכם הוא היוזם את
הקשר בספרו לבית על עצמו ולכן הוא מקבל גם ידיעות מן הבית
ו"יודע" עליו. הזכות על יצירת הקשר, ומאיךך האשמה על חוסר הקשר,

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף סב עמוד ב
רבי חנניה בן חכינאי הוה קאזיל לבי רב בשילהי הלוליה דר"ש בן יוחאי, א"ל: איעכב לי עד
דאתי בהדך, לא איעכבא ליה. אזל יתיב תרי סרי שני בבי רב. עד דאתי אישתנו שבילי דמתא

ולא ידע למיזל לביתה. אזל יתיב אגודא דנהרא, שמע לההיא רביתא דהוּו קרו לה: בת חכינאי, בת חכינאי, מלי קולתך ותא ניזיל. אמר: ש"מ, האי רביתא דיין, אזל בתרה. הוּו יתיבא דביתהו קא נהלה קמחא, דל עינה חזיתה, סוי לבה פרח רוחה. אמר לפניו: רבש"ע, ענייה זו זה שכרה? בעא רחמי עלה וחייה

רש"י מסכת כתובות דף סב עמוד ב
בשילהי הלוליה דר' שמעון - סוף ימי חופתו
איעכב לי - המתן לי עד שיכלו ימי חופתי ואלך עמך לבי רב
אישתנו שבילי דמתא - שנבנו בעיר בנינים חדשים ונסתמו בה מבואות
לההיא רביתא - נערה
סוי לבה - ראה לבה כלומר נדמה ללבה פתאום שזה בעלה

פרנקל, שם עמ' 108

מספרים אחרים לא הסכימו לראייה פסימית כל כך. בקובץ הבבלי הנ"ל (כתובות סב ע"ב) מסופר סיפור חדש לגמרי על ר' חנינא בן חכינאי. לפי סיפור זה חוזר ר' חנינא לביתו מרצונו, ללא דחיפה מן הבית או מבית המדרש, אלא שהוא אינו מוצא את דרכו הביתה כי "שבילי העיר נשתנו". לאחר שתיים עשרה שנה. הזמן הרב – ולא האדם – הוא הגורם למכשול. ר' חנינא יושב על שפת הנהר (כך הוא בכבל!) שם הוא רואה את בתו, והולך אחריה לביתו. כשהוא מתקרב לבית, קורה דבר בלתי צפוי: האשה יושבת בחוץ ורואה אותו, לפני שהוא מספיק להכין את נפשה. רוחה פורחת, הוא מתפלל עליה "רבונו של עולם, עניה זו, זה שכרה?" והיא שבה וחייה. הזמן הארוך שניתק את הקשר בין שני בני הזוג, כמעט וקלקל את האפשרות להחזרת "הבית" לקדמותו. אך תפילתו של הבעל, המוכיחה שהוא ידע את עוניה בימי לימודו ואת השכר המגיע לה, מאפשרת את חידוש הקשר והקמת הבית מחדש.

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף סב עמוד ב

רבי חמא בר ביסא אזיל יתיב תרי סרי שני **בבי מדרשא**. כי אתא, אמר: לא איעביד כדעביד בן חכינאי, עייל יתיב **במדרשא**, שלח לביתה. אתא ר' **אושעיא** בריה יתיב קמיה, הוּו קא משאיל ליה שמעתא, חזא דקא מתחדדי שמעתיה, **חלש דעתיה**, אמר: אי הוּו הכא הוּו לי זרע כי

האי. על לביתיה, על בריה, קם קמיה. הוא סבר, למשאליה שמעתתא קא בעי, אמרה ליה
דביתהו: מי איכא אבא דקאים מקמי ברא

קרי עליה רמי בר חמא: החוט **המשולש** לא במהרה ינתק - זה ר' **אושעיא** בנו של **רבי חמא**
בר ביסא

רש"י מסכת כתובות דף סב עמוד ב
לא איעביד כדעבד בר חכינאי - שנכנס לביתו פתאום
ייתיב קמיה - ולא היה האב מכירו
חזיא - לבריה דמחדדן שמעתתיה

אי הואי הכא - אילו הייתי כאן כשהנחתי בני קטן והלכתי הייתי מלמדו תורה והיה חכם כזה

פרנקל שם עמ' 109-110

אך גיבור הסיפור הוא האב השב לביתו. הוא סבר שבאמצעים טכניים יוכל לבטל את הבעייתיות של שובו הביתה לאחר זמן רב של שתיים עשרה שנה. הוא סבר שהוא יודע יפה את אשר לפניו ולכן הולך הישר אל בית המדרש של מקום מגוריו. שם בבית המדרש לא יוכל, לדעתו, לשגות איזו שגיאה לגבי ביתו, כי בית המדרש הוא מקום חיותו, והוא יוכל לשער שם יפה מה יקרה. אין אנו יודעים אם הלך לבית המדרש רק כמקום שהיה זמני עד ששליחותו הביתה תתבצע או שיש בהליכתו לשם מעין "בריחה" זמנית מפני העימות עם הבית. יתכן גם ששיער שבבית המדרש יוכל להציג עצמו ואת תורתו שלמד בפני חכמי העיר. בין כך ובין כך, קרה לו שם דבר נעים מאד. מיד לאחר ששלח את השליחות, כששהה עדיין בבית המדרש כדי שבבית יתכוננו בינתיים לבואו, בא בן תורה צעיר ו"ישב לפניו - כתלמיד - והיה שואל אותו. " ... ר' אושעיא הצעיר כנראה נהג כך עם אורחים רבים. הוא היה תאב לחדד את שמועותיו ולכן שאל עליהן מכל תלמיד חכם שבא מרחוק שמביא אתו מסורות חשובות מבית מדרש אחר. בדיון שהתפתח בין שני החכמים היתה כנראה ידו של הצעיר על העליונה, על כל פנים החל ר' חמא לכבד ביותר את ידיעותיו של הצעיר. ר' חמא נכנס לבית המדרש כדי "לא לעשות כבן חכינאי", והנה עוררה דוקא הכניסה לבית המדרש את המערבולת הנפשית של שיבתו לאחר זמן רב. בן התורה הצעיר מעורר את קנאתו של האב **ואת רגשי האשמה והחרטה שלו**. הוא מתחרט על שעזב את הבית ואומר "לו הייתי כאן. " ... לו העילוי היה באמת צעיר זר, ולו באמת היה לר' חמא בן בבית שלא למד תורה, היה ברור שלימודו של ר' חמא בחוץ היה טעות, והוא היה חוזר לביתו ומבין ששתיים עשרה שנה אבדו לו. זאת המשמעות החמורה של הביטוי "חלשה דעתו. " עכשיו, שהוא אומר "אילו הייתי כאן, היה לי זרע כזה / ואנו יודעים שבנו למד הכל לבדו, הרי יש בזה - נוסף לחולשת הדעת מצד ר' חמא - גם לעג מר עליו מצדנו. הוא סבור שבלעדיו אי אפשר, **בעוד שבאמת הוא מיותר**. בית המדרש היה צריך להוות לר' חמא מעין מקלט זמני במקום הבית. אך אין האדם יכול לברוח מן האחריות על תוצאות מעשיו - אין אדם יכול לשהות שתיים עשרה שנה במרחקים ולבסוף רק "לא לעשות כדרך שעשה בן חכינאי. " המוטיב הספרותי האנושי העתיק של "השיבה המאוחרת" שהיא כמעט תמיד מאוחרת מדי ולא תצליח לבטל את הזמן הארוך מאד שעבר בלי שוב - מוטיב זה מתמקד כאן בדרך מרגשת בידיעת התורה של הבן. בלב כבד יוצא ר' חמא מבית המדרש והולך לביתו. **עתה הוא חושש מפני הפגישה עם בנו, שהוא - לפי השערתו - נשאר ללא תורה, בגללו**. הפגישה הראשונה עם אשתו אף אינה מתוארת, שהרי היא הוכנה כראוי, והיא כלולה בשתי המלים "וכנס לביתו. " לעומת זאת הפגישה עם הבן אינה מוכנה מראש והיא חושפת את כל הבעייה האנושית של הסיפור:

האשה לא היתה בבית המדרש, אינה יודעת על גדולת בנה בתורה (או אינה מתחשבת בה) ובשבילה בנה הוא "תינוק". באופן אירוני מאד, דמות זאת של הבן היא הדמות הצפויה שבעיני רוחו של ר' חמא, כלומר בן שאין בו תורה. ר' חמא עצמו רואה בנכנס את הצעיר הגדול בתורה שבוודאי אינו בנו, שהרי הוא יודע כל כך הרבה תורה. שתי התפיסות - גדול בתורה שאינו הבן מצד אחד, ו"התינוק" שאינו בן תורה מצד שני - מנוגדות זו לזו ומאשרות לר' חמא את אשמתו. כשמתגלית האמת, יכול לכאורה ר' חמא להתנחם ולשמוח על שבנו גדל כל כך בתורה, אך נראה שהמספר אינו מותר אף בזה. הבעיה האנושית של הסיפור איננה ידיעת התורה של הבן אלא לימוד התורה של הבן אצל האב. באמצע הסיפור "בא ר' אושעיא ויושב לפני" אביו. זאת אומרת שהמספר איפשר לר' חמא לרגע קטן לנסות ללמד את בנו תורה. אך הוא איחר מדי לשוב - ר' חמא מבין שאין לו עוד מה ללמד את העילוי הצעיר. זוהי המשמעות המלאה של הפגישה בסוף. ר' אושעיא נכנס, ר' חמא סבור שהוא בא לשאול עוד על שמעות לא ידועות, והוא מיד קם מלפניו ומעיד על עצמו "אין לי מה ללמד אותך עוד, אל תשב לפני עוד." אפשר שדבריה של האשה לא באו אלא ל! צג ולבטא את הניגוד ואת הטעות שבתפיסת ר' חמא, כאמור לעיל; אך יתכן שיש כאן כוונה עמוקה וחמורה יותר. סיפורנו הוא אחד מן הסיפורים המספרים על האשה המחכה בבית לשוב בעלה מבית המדרש. אם מספרנו רצה, כחבריו בקובץ בתלמוד, לעצב גם את דמות האשה, הרי רצונו לומר: האשה אינה יכולה להבין מדוע האב "יעמוד בפני תינוקו", "כי הבית" אינו מבין את הבעיות האנושיות של בית המדרש. אם כך, גם לא תבין את "חולשת הדעת" של האב השב לביתו ועומד לפני בנו. לכן ר' חמא גם אינו מצליח לשוב אל אשתו. הבן של סיפורנו, שהוא גם "מחודד בשמועות" וגם "תינוק", ממקד את הניגוד בין בית המדרש לבית, וניגוד זה לא ניתן לביטול

שולמית ולר, נשים ונשיות בסיפורי התלמוד עמ' 72

מה יש איפוא בסיפור זה שאין בקודמו? והרי גם כאן ישב הבעל שתיים-עשרה שנה רחוק מאישתו? מדוע כאן הסתיימו הדברים באורח שונה? שני גורמים חברו כאן: א. עדינותו והתחשבותו של הבעל; ב. שותפותה של האישה לעניין. אמנם אין בסיפור ראייה להסכמתה המפורשת, אך מבין השיטין אפשר להבין שתמכה בהחלטתו של בעלה. בכך מציין סיפור זה נקודת-מיפנה. מכאן והלאה מבטאים הסיפורים קו אופטימי והלקח מתבהר. ככל הנראה, לפנינו סיפור מגמתי, שצורף מתוך הסיפור של חנניה בן חכנאי וממאמרו של רמי בר חמא (בבא בתרא נ"ט ע"א), הקורא על שלושת הדורות במשפחתו של חמא בר ביסא "החוט המשולש לא במהרה יינתק" -

קהלת ד יב

וְאִם יִתְקַפּוּ הָאֶחָד הַשָּׁנִים יַעֲמְדוּ נֶגְדוֹ וְהַחֹט הַמְּשֻׁלָּשׁ לֹא בְמַהֲרָה יִנָּתֵק:

פסיקתא זותרתא (לקח טוב) קהלת פרק ד

והחוט המשולש – כל מי שהוא עוסק בתורה ובמעשים טובים ובדרך ארץ: לא במהרה ינתק. ואעפ"י שהוא ניתק – חוזר: התורה חוזרת על בית אכסניה שלה

מנחות מ"ג ב:י"ב

רבי אליעזר בן יעקב אומר כל שיש לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו הכל בחיזוק שלא יחטא שנאמר (קהלת ד, יב) והחוט המשולש לא במהרה ינתק ואומר (תהלים לד, ח) חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם

קידושין מ' ב:ה'

מתני' כל שישנו במקרא ובמשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא חוטא שנאמר (קהלת ד, יב) והחוט המשולש לא במהרה ינתק

ופרש הרמב"ם: "ודרך ארץ הוא חבורת בני אדם חבורה טובה בנחת ובמוסר"

מסכת אבות פרק א משנה ב

שמעון הצדיק היה משירי כנסת הגדולה, הוא היה אומר: על שלשה דברים העולם עומד: על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים